

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2020/11/torteneszek-trianonrol-11-03-02/>

„Trianon 100” a Történelemtanításban

Történészek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

Trianon 100. évfordulóján szakmai véleményeket, értékeléseket kértünk történészektől, ezzel is szakszerűen megemlékezve és üzenve tanár kollégáinknak folyóiratunk hasábjain e számunkra szomorú évfordulóról. A beérkezett anyagok, melyeket köszönünk minden együttműködőnek, érdekes és színes képet mutatnak. Salamon Konrád munkája szakmailag korrekten összegzi és mérlegeli az okokat, Pritz Pál színes írása több évszázados perspektívába helyezi a történéseket, Jeszenszky Géza meggyőzően összefoglalja, hogy mit kell tudni róla a felnövekvő nemzedékeknek. Két fiatal történész sajátos aspektusból vizsgálja az eseményt: Illik Péter a mohácsi csatával összefüggésben, Köő Artúr a XX. század eleji oktatáspolitikára szemlélve. Egyes írások kiutat is keresnek abból a csapdahelyzetből, melybe Trianonnal és az azt véglegesen megerősítő 1947-es párizsi békeszerződéssel kerültünk. A lényeg, hogy tudni kell róla, és nem agyonhallgatni, mint az ún. szocializmus időszakában jellemző volt, hanem okos magyarságpolitikával, valamint az európai integráció lehetőségeinek felhasználásával törekedni kell a Trianon okozta sebek begyógyítására, de legalább kezelésére. Ne feledjünk, de előre tekintünk!

A cikk részeként közölt írások:

- Salamon Konrád: Trianon okairól
- Pritz Pál: Trianon – A közel messziről
- Jeszenszky Géza: Mit tanítsunk Trianonról – nemcsak az iskolában?
- Illik Péter: A mohácsi csata és a trianoni békediktátum, avagy okmagyarázat a középiskolai oktatásban
- Köő Artúr: A Magyar Királyság XX. század eleji oktatáspolitikájának szerepe a Trianonhoz vezető úton. Tudnak-e erről diákjaink, s a történettudomány szempontjából helytálló-e, amit erről nekik tanítunk?

Salamon Konrád: Trianon okairól

A szerzőről: Történész, az MTA doktora, ny. főiskolai tanár.

Fontosabb munkái a témában: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920.* Korona Kiadó, Budapest, 2001; *Magyar történelem 1914–1990.* Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2004; *Ez volt a 20. század.* Auktor Könyvkiadó, Budapest, 2008; *Trianon okairól. Trianoni Szemle, 2. évf. (2010) 1. sz. 82–85.;* *Az őszirózsás forradalomról és az első köztársaságról.* Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2012.

1918 elején az antant hatalmak elhatározták a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia belső ellentéteinek a kiélezését és felbomlasztását. Ezért felértékelték a háború alatt megalakult emigráns nemzetiségi szervezeteket, s elismerték a Monarchiától való elszakadási törekvéseiket. 1918. április 8-án Rómában megrendezték a Monarchiából származó nemzetiségi hadifoglyok képviselőinek a kongresszusát, amelyen részt vett több emigráns nemzetiségi politikus is: azaz a délszláv, a csehszlovák, a lengyel nemzetiségi bizottságoknak, továbbá az erdélyi románoknak és a szerb parlamentnek a küldöttjei. Ezen az összejöveten határozatban mondták ki, hogy a Monarchia nemzetiségei a *birodalomtól független* állami létet követelnek.

Ez az 1918. áprilisi döntés azt jelentette, hogy a történelmi Magyarországtól elszakítják a szlovák, román és délszláv lakta területeket. Nem igaz tehát az 1920-as évek elején megfogalmazott és napjainkban is gyakran ismételt rágalom, hogy hazánkat az első világháború utáni „forradalmi felfordulás” miatt büntették és csonkították meg. Arról is meg szoktunk feledkezni, hogy a győztesek Ausztriát és Magyarországot tekintették a világháború kirobbantóinak, mivel a hadi események e két ország Szerbiának küldött hadüzenetével kezdődtek el. A háború végén súlyosbította a központi hatalmak helyzetét, hogy Németország és a Monarchia vezető körei nem vették észre, hogy az Amerikai Egyesült Államok 1917. április 6-ai hadba lépésével megpecsételődött a központi hatalmak sorsa. Még a német haderő 1918. márciusi nagy támadásának feltartóztatása, elakadása idején sem voltak képesek felismerni, hogy ezt a háborút már nem lehet megnyerni. Ez azért lehetett volna fontos, mert 1918 nyarán még a januárjában meghirdetett wilsoni 14 pont javaslati alapján lehetett némi remény egy emberségesebb fegyverszünet megkötésére. Ezzel szemben Berlin és Bécs – a győzelem ábrándját kergetve – a végkimerülésig hajszolták országaikat és hadseregeiket, s csak október elején látták be, hogy fegyverszünetet kell kötni, de ekkor már késő volt. A győzelem küszöbére érkezett antant hatalmak vezetői ugyanis egyre kevésbé figyeltek a wilsoni pontokra, s véleményüket Clemenceau francia miniszterelnök fogalmazta meg a legegyértelműbben: „*Wilson rosszabb, mint a Jó Isten, mert annak csak tíz pontja volt.*”

1918 októberében a központi hatalmak vezetői is kénytelenek voltak beismerni a háborús vereséget. Magyarországon ezt október 17-én Tisza István jelentette be a képviselőházban, elismerve, hogy „*ezt a háborút elvesztettük.*” Majd arról beszélt, hogy „*pártkülönbség nélkül*” össze kell fogni és biztosítani a „*magyar állam területi integritását,*

Történések Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

amelyet a Wilson-féle 14 pont egyáltalán nem is támadott meg.” Tisza tehát az ellenzékhez hasonlóan a már túlhaladott wilsoni elvekben reménykedett. A demokráciával kapcsolatban pedig kijelentette: „*nekünk a demokratizálás alapjára helyezkednünk nem szükséges, mert ezen az alapon vagyunk már régóta.*” Ezt követően a magyarországi állapotok nyugati bírálatát félreértéseknek nevezte, célként jelölve meg e tévhitet eloszlását.¹

Az ellenzék felháborodottan hallgatta Tiszának a nagyon is hiányos hazai demokráciáról mondott dicséretét, s hiteltelennek tekintette a nemzeti összefogás fontosságára szóló felhívását is. A növekvő elégedetlenség egyre mélyebb válsághoz vezetett, s a Wekerle-kormány október 23-án lemondásra kényszerült. Mivel a súlyos politikai ellentétek miatt nem sikerült nemzeti egységkormányt alakítani, a fokozódó tüntetések hatására, a fenyegető forradalom elkerülése érdekében október 28-án Tisza – miután nem vállalta a József főherceg javasolta miniszterelnöki megbízatást – a meglepett főhercegnek Károlyi Mihályt ajánlotta, aki talán még megmentheti a helyzetet. Károlyit azonban, Andrassy ellenállása miatt késlekedve, csak október 31-én nevezték ki.

Miután a Monarchia október 27-ei különbéke kérelmére válasz sem érkezett, Bécs november 3-án aláírta a padovai fegyverszüneti szerződést, amelyben a győztesek előírták a feltétel nélküli megadást, mindenekelőtt Ausztria és Magyarország haderejének teljes leszerelését. A padovai fegyverszüneti szerződést tehát a Károlyi-kormánynak végre kellett hajtania. Ha nem, folytatódik a balkáni antant haderő magyarországi előre nyomulása, azaz a háború. A frontról hazatérő katonai alakulatokat tehát – 8 hadosztály kivételével – le kellett szerelni, amelyeknek a döntő többsége harcképtelen állapotban volt. A katonák jelentős része rongyokban, 50 kg körülire lefogyva érkezett haza, s hiány volt hadianyagban is. 1918–1919 fordulóján tehát fegyveres ellenállásra nem volt lehetőség. Ezért hangoztatta Károlyi, hogy nem a harcmezőn, hanem a tárgyalóasztalnál kell érdekeinket képviselni.

A Károlyi-kormány hivatalba lépésétől kezdve nagy gonddal készült a béketárgyalásra. A kormány támogatásával folytatta munkáját a Teleki Pál vezette mintegy 60 tagú szakértői csoport, amely 1919 februárjára el is készítette a Magyar Királyság etnikai viszonyait hitelesen és látványosan ábrázoló „vörös térképet”. Mivel a Károlyi-kormányzat a történelmi Magyarország egységének megőrzését tűzte ki célul, a nemzetiségek elszakadási törekvéseit a területi autonómia megadásával szeretne volna ellensúlyozni. Ezért törvényeket alkotott Kárpátalja ruszin lakta területeinek autonómiájáról, a magyarországi németek önrendelkezési jogáról, valamint a Felvidék szlovák lakta területeinek az autonómiájáról. A többi nemzetiségi területre vonatkozó törvény befejezését azonban megakadályozta az 1919. március 21-ei kommunista államcsíny.

A Károlyi-kormány a történelmi magyar határok megőrzése céljából 1918. december elején megalakította *Magyarország területi épségének védelmi ligáját*, amelynek elnöke Lóczy Lajos földrajztudós, majd 1919 februárjától Teleki Pál lett. A Területvédő Liga előadásokat szervezett, propagandaanyagokat tett közzé, és tájékoztatta a hazánkba látogató nyugati személyiségeket. E munkában részt vettek – többek közt – Domanovszky Sándor és Jancsó Benedek történészek, valamint, Raffay Sándor evangélikus püspök.

1919 márciusának elején a kormány létrehozta a *Külügyi Tanácsot*, amelynek elnöke Jászi Oszkár lett, s tagjai közt voltak a Liga meghatározó személyiségei, így Apponyi Albert és Teleki Pál. Jászi és Károlyi abban állapodtak meg, hogy hazánk a „Keleti Svájc” elképzelést, tehát a különböző nemzetiségek autonómiájára épülő magyar köztársaság gondolatát fogja képviselni, összekötve a demokratikus dunai konföderáció tervével. Ha Magyarország feldarabolására kerülne sor, két elvhez fognak ragaszkodni: a népszavazáshoz és a szabad kereskedelemhez az elszakított területekkel. Ha ez sem

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

sikerül, a népszavazáshoz mindenképpen ragaszkodnak, s anélkül nem fogják aláírni a békét.

A győztes hatalmakkal – hasonlóan a többi legyőzöthöz – nem sikerült kapcsolatot teremteni, s az is nyilvánvalóvá vált, hogy az antant túllépett a wilsoni elveken. Ugyanakkor szomszédaink területrablásai és magyarelles intézkedései egyre nagyobb aggodalomra adtak okot. Ezért a kormány 1919. február 18-ai ülésén, amelyen elhatározták, hogy az eddigi sikertelen hadsereg-szervezési kísérletek után zsoldos hadsereget kell felállítani, Károlyi egy felszabadító hadjárat lehetőségéről beszélt: *„Ha a jog és igazság alapján nem tudjuk, fegyverrel a kezünkben készen akarunk állni arra, hogy létfeltételeinket visszaszerezzük.”* E katonai felkészülés jegyében utazott el március 2-án Szatmárnémetibe, a székely hadosztály megismerésére, ahol megköszönte a katonák hősiességét, majd kijelentette: *„Ha olyan békét akarnának velünk aláírni, mely Magyarország feldarabolását jelenti, akkor én azt mondom nektek katonák, hogy én ezt a békét soha nem fogom aláírni.”*²

Károlyi az elsők közt vette észre, hogy a katonai helyzet megváltozott. Elkezdődött a háborús hadseregek leszerelése, hiszen azok katonái is mielőbb haza akartak menni. Ugyanakkor a fronttól kimerülten, kiéhezetten hazatért magyar katonák jelentős része ismét hadra fogható állapotba került. A terv megvalósulását azonban a kommunista államcsíny lehetetlenné tette, s az új hadsereget immár ők szervezték meg, egészen más céllal. A Tanácsköztársaság Vörös Hadserege sikeres felvidéki hadjáratának legfontosabb, de kártékony következménye az volt, hogy több mint két hónappal meghosszabbította a kommunista rendszer országlását, a vörösterrort, amire visszacsapott a fehérterror, ezért a kommunista rendszer bukása után nem sikerült visszatérni a köztársasághoz, a parlamentáris demokráciához.

A kommunisták hatalomra jutásának napjaiban határozta el a békekonferencia Ausztria és Magyarország meghívását a béketárgyalásra, hogy a békeszerződések elkészített tervezeteihez megtehessek utólagos észrevételeiket. A meghívást 1919. április 30-án küldték el, de a Magyarországnak szólót visszatartották, arra várva, hogy az akkori válságos helyzetben megbukjon a proletárdiktatúra. Mivel ez május első napjaiban nem történt meg, a magyar meghívót elsüllyesztették.

Németország május 7-én, Ausztria június 2-án tehette meg utólagos észrevételeit. Mindketten értek el némi eredményt. Ausztria például megkapta Klagenfurt térségére a népszavazás lehetőségét, sőt Renner, szociáldemokrata kancellár a Magyarországról fenyegető bolsevista veszélyre való hivatkozással elérte, hogy az addig vitás nyugat-magyarországi területek *egészét* Ausztria kapta meg.

Mivel a magyarországi kommunista hatalmat nem voltak hajlandóak meghívni a békekonferenciára, ezért a békecsinálók a tényekre alapozott magyar álláspontot meg sem ismerhették. Erről csak 1920 januárjában, Apponyi Albertnek a béketervezetre adott válaszbeszédéből, majd a magyar kormány februárban benyújtott írásbeli megjegyzéseiből szerezhettek tudomást. Ezek után jelentette ki Lloyd George brit miniszterelnök, hogy a béketervezet a teljes magyar népesség egyharmadát tervezi idegen uralom alá helyezni, ami nyilvánvaló igazságtalanság, amit helyre kell hozni. Ezzel egyetértett Nitti olasz miniszterelnök is, valamint a békekonferenciáról már eltávozott amerikaiak. A franciák azonban elleneztek az újra tárgyalást, annál is inkább, mert az előzetes tervezeteket a békekonferencia a németek és az osztrákok meghallgatása után véglegesítette és kihirdette. Ezek utólagos megváltoztatása tehát túl nagy bonyodalommal járt volna, mindenképp a Magyarország területéből bőven részesedett kis szövetségeiket háborítva fel. Ezért a

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

szerződéssel egyet nem értő három nagyhatalom is tudomásul vette, hogy kisebb bajjal jár, ha csupán a magyarokat sújtó igazságtalanságot hagyják helyben. Ahogy az Egyesült Államok külügyminisztériuma fogalmazott titkos üzenetében: *„Az amerikai kormány szíve ellenére fogadja el a döntést, hogy nem írnak ki népszavazást a magyar határok végleges vonalának meghatározására. Úgy véli, hogy a határok számos vonatkozásban nem felelnek meg az etnikai követelményeknek, sem a gazdasági szükségszerűségeknek, és hogy jelentős módosításokat kellene rajtuk végrehajtani...”*³

Mindezek után nyilvánvaló, ha a magyar békeküldöttség 1919 júniusában, az osztrákokhoz hasonlóan elmondhatta volna a döntéshozóknak a tényeket – amelyek még 1920 elején is oly nagy meglepetést keltettek – Magyarország a trianoninál jobb határokat érhetett volna el. Az 1919-es kommunista diktatúra tehát nem csak a magyar demokratikus kibontakozást tette tönkre, de nemzeti szempontból is katasztrófa volt.

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

Pritz Pál: Trianon – a közel messziről

A szerzőről: Történész, az MTA doktora, egyetemi magántanár.

Fontosabb munkái a témában: *A trianoni Magyarország* (társszerző GERGELY Jenő). Tudomány – egyetem sorozat. Vince Kiadó, Budapest, 1998; *Magyarország helye a 20. századi Európában*. In: *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Tanulmányok. Szerk. SIPOS Balázs – PRITZ Pál – ZEIDLER Miklós. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2002.

A történész számára – ha az a vágya, hogy hitelesen szóljon – minden témája olyan időtávba kerül, amit annak összefüggésrendszere követel meg. Tehát Trianon kapcsán Muhi és Mohács is látókörbe kell hogy kerüljön. És ha ezt megtesszük, akkor világossá válik, hogy tévednek azok, akik egyforma sorstragédiákról beszélnek. Muhi szörnyű csapás volt, ám a tatárok eltakarodtak, a visszajött király kiépítette a kővárak rendszerét. A család ugyan 1301-ben kihalt, de az Anjouk alatt az ország még jelentősebb regionális hatalom lett. Aztán Mátyás alatt nyögte Bécsnek büszke vára...

Mohács nagy, de nem akkora csapás lett, mint amit a romantikus történetírás anno tanított róla. 1526 után ugyan valóban három részre szakadt az ország, de –fordítsunk a szokásos sirámon – két állam megmaradt. Amikor volt itt egy Pázmány Péter, s volt ott egy Bethlen Gábor, akkor közöttük megvolt a lehetséges mértékig való együttműködés. Aztán 1710–1711-ben volt ott egy Pálffy János és volt itt egy Károlyi Sándor. Kihozták a helyzetből a maximumot. Rákóczinak négy esztendeje volt, hogy hazajöjjön, s ne dagassza nagyra a kuruc panaszokat. De azt tette.

*Sors bona, nihil aliud*⁴ – kell most ellenkező értelemben mondanunk. Hiszen a szuverén nem jöhetett haza. Mert ugyanúgy fentről kapta a hatalmat, mint az a Habsburg. Nem alázkodhatott meg. Bele kellett kapaszkodnia az erdélyi fejedelmi méltósága mítoszába. Megtette. És annak jegyében „*mennie kellett arrafelé, hol erdélyi fejedelemségének bármi kis reménye tűnt fel a láthatáron, s ez most török háborún, tatár hordák pusztításán át, felégetett magyar falvak füstjéből látszott feléje integetni.*”⁵(Szekfű Gyula)

Még sincs igaza, amikor azt állítja, hogy Rákóczi „*pályafutása a hullámé, mely kicsapván, tétlen tespedéssel feneklik meg a parton, míg társai elemi közönnyel sietnek tovább dolgukra a soha ki nem apadó, örök mederben.*”⁶ Valójában élete népünk történetjének nagy-nagy értéke. Bár száz esztendő rendszerváltásai nevéket emeltek s küldtek a süllyesztőbe, nemigen akad települése e honnak, ahol utca, tér, emléktábla vagy valamiféle emlékmű ne szólna nagyságáról.

De egy nemzetnek sem tesz jót, ha ciklusokként merőben más értelmű törvényeket alkot. Törvényt arról, hogy a vezérlő fejedelem hazaáruló, aztán másik törvényt arról, hogy fénylő csillagunk. Ráadásul, akik csillagot mázoltak az égre, nem voltak fénylően okos hazafiak. Szólamaik üresen pufognak. Burgzsandárrá teszik azt, aki fajáért jajongó zseni, s

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

mikor már végképp nincs körülötte levegő, elmenekül az ő Bakonyába, Párizsba. És ott is megvolt Léda teste, lelke...

Közben már készül a végzet. Már régen – ugye tudod, tisztelt Tanártársam – Trianonról beszélek. Persze nem abban az értelmetlenül búsongó értelemben, ahogyan ma sem kevesen még mindig a diktátumról zokognak. (Míg másoknak már e szótól is rossz lesz a hangulatuk.) Hanem abban az értelemben, hogy ha a széthullást nem is lehetett megakadályozni, de a kárt lehetett volna csökkenteni. Mondjuk azzal, hogy akkori nagyságunk – mert valóban nagyság volt – nem feledi a diplomácia ősi bölcsességét. Tartsunk két vasat a tűzben. Jó, a németek olyan brutálisan nagygyá váltak, hogy helyes volt az első kártyát rájuk tenni. Bécsben is így tettek. Igaz, ott már formálódott egy műhely, Ferenc Ferdinánd volt a főnök, amelyet csak bőszen negligálni szintén nem volt kimondottan bölcs dolog. De miért nem lett második kártyánk? Az antant berkeiben.

Milyen hadállásai voltak a Tisza István-i politikának Párizsban? Semmilyen. Pedig lehetett volna. Majoros István kollégánk kutatásaiból tudjuk, a századelőn a franciák mérlegelték annak lehetőségét, hogy esetleg hazánkat magukhoz kötik, oldják annak német világát. A nagyszerű Ritoók Emma kiadatlan naplójában olvasható, hogy akkortájt – francia és német felsőoktatási intézmények világát megismerve – azt javasolta itthon az illetékeseknek: építsenek ki hadállást Párizsban. Süket fülekre talált. Később gróf Károlyi Mihály szorgalmazott kapcsolatot az antanttal, amiért kedvesen megkapta a hazaárulót jelzőt. Most ne bíbelődjünk ezzel a szokásos szörnyűséggel. Elégedjünk meg azzal: ha Tisza Istvánnak nem kellett e grófi társ, akkor se feledjük, véssük be elménkben keményen: azokban az első világháború előtti időkben a nagy utódnak, a későbbi István Gazdának, tehát Bethlen Istvánnak bizony még teljesen jó partner volt az a Mihály. És maga az arisztokrata nyáj se volt oly' szegényes, hogy ne akadt volna belőle egy értelmes csapat.

Igaz, ifjabb Andrássy Gyula politikai leleménye alaposan elmaradt államférfiú apja kvalitásától, de azzal az Eduárddal, vagyis – a számunkra számos ellenünk irányuló akkori és még inkább a két háború közötti furfangja, nemtelen húzása miatt oly kevéssé rokonszenves – Edward Benešsel csak felvehette volna versenyt. És Tomával, vagyis a valóban említett társánál lényegesen emelkedettebb szellemiségű későbbi csehszlovák államfővel, Masarykkal is megmérkőzhetett volna. Az Operaházunk majdani intendánsát, gróf Bánffy Miklóst említjük, aki úgy rendezte meg a Mátyás templomban IV. Károly koronázását, hogy a padlatot sok mankós, féllábú vitézzel kopogtatta. Lehettek ők ott bár sokan, szemernyien voltak a hasonló sorsra jutott társaik táborából. Bánffy Miklósnak nem derogált, hogy a miniszterelnöki székbe emelkedett Károlyi Mihály delegáltjaként a forradalmas Magyarországot szolgálja. Majd – mivel rendszerek jönnek és mennek, a haza ellenben volt van és lesz – az ellenforradalmi kurzus elején rövid időre külügyminiszterünk, utána pedig (Bethlen Istvánnal bizonyosan megbeszélve) Románia javára optált, Erdélybe költözött, hogy ilyen adottságokkal szolgálta a kisebbségi helyzetbe szorult magyarság ügyét.

Szóval mindent egybefogva: természetesen lehetett volna – mondjuk a csehek példáját követve – lényegesen jobban ügyelni a társadalmi fejlődés követelményére, s távolabb tartani magunkat a függetlenség káprázatától. 1848/49 szabadságharcos forradalma bukott voltában is jó alapot adott az 1867-es kiegyezésre. Ekkor pedig „*a magyar politikai vezető rétegek [...] a nemzeti önállóságnak jóval nagyobb mértékét, az ország hiánytalanabb egészét és a gazdasági felzárkózásnak több lehetőségét kapták kezükbe, mint amilyennel Magyarország Mohács óta bármikor rendelkezett.*”⁷

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

*

1920 után valóban csak egy csonk maradt meg. Ám két bukott forradalom után is volt itt annyi életerő, hogy már 1924-re működő állam teremtdjék a romokon. Ehhez Bethlen István személyében meglelt a szükséges nagy vezető. És számára partner lett a társadalom jelentős része. (Másik része – nálunk ez így járja – cefetül utálta, bukását kívánta.) Következőleg már 1924-re sok mutató szerint kihevertük a világháború pusztításait.

Mivel tájainkon is „*folyton a nincsenek állnak össze valamikké, a volnákat pedig a sírdogáló emlékezet vanná kovácsolja*”,⁸ ezért szegezzük le: a felsoroltak ellenére is igaz, hogy döntően nem bűneink miatt szakadt ránk Trianon. Még a háború elvesztésének tényéből sem következett az. *Versailles-ban a hatalmi egyensúly logikájából döntöttek a győztesek a történelmi Magyarország felszámolása mellett.* És akkor egy lélegzettel tegyük hozzá, hogy a második világháború után pedig a helyzetben lévő, s határain biztonságot akaró Moszkva akarata eredményezte az 1937. december 31. előtti határok visszaállítását. (Sőt Pozsony/Bratislava alatt jó nagy külső területtel hozzácsapták azt a három szép falut.) Mert, ha a térségben megfelelő mértékű a marakodási potenciál, akkor számukra a biztonság esélye megnyugtató.

Szóval a lényeg a német kérdés volt. Németország legyőzött állapotában is potenciális nagyhatalom maradt. A dualista Monarchia már elvesztette kiegyensúlyozó képességét. Helyette gondolták a kisantantot. Tévedtek. Nem csupán nekünk, az egész térségnek sokban került. Nem csupán a diktatúrák szekercéje csattog. A demokráciák balfogásai is eredményeznek nemritkán hatalmas forgácsokat.

*

Trianon fájdalma ép érzékű magyar ember számára főleg azért sajog, mert a szomszédok máig nem adnak nekünk társnemzeti pozíciót. Félnék. Ezért bölcs lenne feladnunk a területi autonómia követelését. (A reálpolitika követelménye is ezt diktálná. A sok gonddal megvert Brüsszelnek sem kedve, sem ereje a románokat és szlovákokat a sarokba szorítani.) Lássunk tisztán: számos példa jelzi, hogy az ugyancsak forgandó történelemben egészen lehetetlenül kis területeken is területi autonómiából állami függetlenség született. Közben az EU által messzemenően támogatott regionalizmus révén bőven megnyernénk a réven azt, amit elvesztünk a vámon.

Aki fájdalma közben is tud gondolkodni, az a kedvező óriási változásokat is látja. 1. Megtanultuk, hogy más erejéből ne akarjunk a trianoni ketrecből – saját erőből nem megy – kimászni. Ehhez el kellett veszteni 900 ezer emberünket, és semmivé vált a nemzeti vagyion 40%-a. A zsidókérdés kelevényéből tisztességes ember nem csinál üzletet. Az ilyen-olyan előjelű tisztességtelenek pedig odújukba valók. 2. Összeomlott a szovjet birodalom, s vele együtt múlttá vált az a világ, melyben a szocialista internacionalizmus magasztos eszméjének malaclopó köntösében hatékonyan hadakoztak ellenünk a szomszédállami nacionalizmusok, az államnemzet koncepcióban működő Magyarország pedig semmi érdemi védelmet nem nyújtott a diaszpórában élő magyarság számára. 3. A folyton bővülő Európai Unió belül 2004-től Magyarország határai jelentős mértékben légiessé váltak.

Mindebből következőleg 1. A magyar nemzetkonceptió immáron három évtizede kulturális. Következőleg a magyar állam jelentős anyagi eszközökkel erősíti – a kedvező nemzetközi adottságok révén erősítheti – a diaszpórában élő magyarságot. 2. A tőke

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

szabadon mozog, következőleg adott a lehetőség arra, hogy a diaszpóra magyar társadalmak ne legyenek csonkák, legalább is ne legyenek annyira csonkák.

Mindeközben tény, hogy az elmúlt harminc év világpolitikai, s EU-n belüli történései ismét virulenssé tették a nemzeti komponenst, következőleg beláthatatlan időbe tolódott annak a realitása, hogy a szomszédos országok államnemzetei – nem kevés leegyszerűsítéssel, de a lényegét vélhetőleg nem csorbítva mondjuk – társnemzeti pozícióba helyezték a magyar kisebbséget. (Ezt az időt ugyanakkor a területi autonómia követelés feladásával, s bölcs szomszédosságpolitikával – folytatjuk a fentebb megkezdett gondolatot – csökkenteni lehet/ne.) Közben pedig az iparosítás és városi fejlődés malmai mind kisebbé őrlik a magyar nemzetiséget.

*

A fájdalmat az értelem kontrollja alatt is lehet mérsékelni. Például belátható: Trianon tényleges súlya csupán részben mérhető, sok tekintetben számba vehetetlen. Pontos számokban mérhető ugyan – mondjuk –, hogy a Magyar Királyság hány négyzetkilométer volt 1920. június 4. előtt és mennyi utána. Statisztikák pontosan megadják a magyar állam lakóinak számát előtte és utána. Tudjuk, hogy mennyi erdőnk volt előtte, és mily kevés maradt utána. Az efféle adatsorok még szinte végtelenségig folytathatóak lennének. Leginkább a demográfiai adatsorokkal kellene erősen szemügyre venni.

Trianon súlya itt Muhinál és Mohácsnál is sokkal nagyobb. Történelmi mércén a herderi jóslat (= idővel, sok más Kárpát-medencei etnikum sorsára jutva kipusztul a magyarság) még ma is ott függ a fejünk felett. A mai kormányzat is, az előző rendszer is nekiveselkedett a kérdés megoldásának. Akkor is születtek eredmények, végül ellenben maradt a tendencia...

A mérés, nem mérés kérdésére visszatérve: sok területen nem tudunk mérni. Legjobb esetben hozzávetőleg becsülni tudunk. Már ha az oly végtelenül fontos azonosságtudat területére lépünk, rögvést érezzük, hogy ingoványra kerültünk. Pedig itt még mindig sok-sok bizonyosság van. Ám azt is látjuk, hogy azok folyton egymást gyengítik. Vegyük például azt a képzeletbeli román fiatalembert, aki Kolozsvárott élt – mondjuk – 1909-ben. Erősen udvarolt egy szemrevaló magyar teremtnak. Messze nem csupán a román sikeréért forgatta egyre jobban és lelkesebben a magyar szavakat. A városi állomásfőnökségen felcsillant állást is megcélózta. A következő esztendőben a népszámláló biztos előtt színt kellett vallania. És miért is habozott volna? A napfényes jövő ígézetében a magyarsághoz tartozónak vallotta magát. Frigyüket házassággal pecsételték meg, s abból két nagyszerű gyermek kezdett cseperedni. Amikor ellenben 1920-ban ismét jött a kérdezőbiztos, idősödő barátunk már jó ideje világosan tudta: állását veszti, ha nem igazodik az impériumváltáshoz. Asszonya elpityeredett, ő pedig igazodott. Állása megmaradt. Árként az immáron román kérdezőbiztosnak érces hangon helyesen, Trianon árvái számára ellenben lankasztóan válaszolt.

Számokba lehet foglalni az optálók nagyságrendjét is, ám az azonosságtudatok vizsgálata szintén összetettebb. Kós Károly bizonyára azért tette le voksát a román állampolgárság mellett, mert úgy tartotta hatékonynak az erdélyi magyarság szolgálatát, ha a Kolozsvár közeli Sztánán már Trianon előtt felhúzott mesevárában rendezkedik be a mindennapos életre. Pedig megtehetette volna, hogy a csonka hazából tegye ugyanezt. Némi empátiával is érezhető, hogy az ugyanaz sem ugyanaz.

Mást jelentett Trianon a csúcspannista Hory Andrásnak, a főnöke által kökényszemű magyar legénynek csúfoltnak, és mást a kicsúfolónak, Kánya Kálmánnak, az 1933 és 1938

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

közötti külügyminiszternek. Kánya tehát évekig főnöke volt Horynak. Évekig tartó civakodásuk alapján a körül forgott, hogy miként lehetne a trianoni ketrecből kiszabadulni. Ám még ha nem is civakodtak volna, mentalitásuk merőben eltérő voltán semmi sem segíthetett. Hory szemei minden esztendő nyarán elpárásodtak a meghatottságtól, amikor éves szabadságát a Hargita zúgó fenyvesei alatt tölthette, pej csikóit ott lovagoltathatta. Ő szervezte meg a bukaresti magyar követséget. Román partnerei piszkatúrái közben gyógyír volt lelkének, amikor egyikük köntörfalazás nélkül megmondta: nem hagyják megvalósulni a magyar-román perszonálunió sokat rágott tervét. Mert a kulturális lejtő feléjük dől. Nem azért nyerték meg a háborút, hogy a dinasztia és vele minden fontos intézmény Budapesten rendezkedjék be.

Kánya Kálmán az efféle tervekkel nem töltötte idejét. A bécsi Ballhausplatzon birodalmi tudatot szívott magába; soproni születése, olasz gyökerei egyébként is távol tartották minden kuruckodástól. Esze ágában sem volt a szomszédokkal való együttműködésen törni a fejét, mert jól tudta, hogy annak teljes behódolás lenne az ára.

A korabeli magyar külpolitikának különben is a fő vonala a beilleszkedés és a kivárással volt. Kivárni a *status quo* majdani német-olasz együttműködés révén egyszer bekövetkező megroggyanását. A ketrec annyira nehezen elviselhető volt, hogy még az államférfiúi vonásokkal rendelkező Gazda is hajlamos volt a kívánsággondolkodásra. Már 1928-ban a trianoni farsang tréfáját emlegette. Aztán 1931 nyarán, amikor a gazdaság válság hullámai a térséget kezdték csapkodni, akkor belátta: lemondásával tudja csak elérni, hogy rendszere megmaradjon.

Hagyjuk a nagypolitikát. Unos-untig ismerjük már...

*

Mit érez mindennek nyomán e sorok írója? Az a történész, aki bő félszáz esztendeje búvárolja a trianoni magyar sorsot? Messze nem mindig ugyanazt. Ha nekikeseredik, akkor az azért van, mert még mindig messze több e téma kapcsán is – nem csupán a talpasok, hanem gyakorta a döntéshozók fejében is – az értelmetlenül búsongó érzelem, mint az értelem. Ilyenkor a pohár tartalma vigasztalja. Csak órákra megoldás, ezért másnap reggel már csákányát, baltáját fogja kézbe, s teszi azt, amit plebejus ősei tettek évszázadokon át. Következőleg csinosabb lesz közvetlen környezete. És mivel jó sorsa úgy hozta, hogy minifundiuma a Bakony oldalában Tihany félszigetére nyújt rálátást, bőven van ideje közben gyönyörködni a *Peisóban*, s örülni annak, hogy ez legalább megmaradt. És mivel a két háború közötti eleink azért is ültették azt a sok fenyőt e tájra, hogy valamit a Tündérváros meséjéből ide varázsoljanak. S ehhez még itt van az apátság két tornya, s az épület mélyén az altemplom, melyben a kijevei száműzetésből a trónra visszaérkezett András alussza örök álmát. Nos, minden nyavalyánkkal együtt is jó dolog gondolkodni e súlyos századokon. Hiszen bölcs fejjel belátható, hogy lehetett volna nem csupán jobb, hanem rosszabb, lehetne ma is sokkal rosszabb. Minek keseregjünk azon, hogy Hunniában élünk, amikor itt évszázadokon Pannónia is volt. Sok helyen megvannak ennek az időnek a nyomai. Mondjuk a közeli Nemesvámos határában található Baláca pusztán. Miért ne lehetne ismét Pannóniában élnünk? Ma is lehet – mondjuk – sok helyütt a római úton közlekedni. Magam kitartó ellenfele vagyok a tények elmaszatolásának, a relativizálást elfogadhatatlannak tartom.⁹ De nem relativizálás, ha ugyanazt fonákja után a színéről is szemügyre vesszük.

Jászi Oszkár Szabó Ervin sírjánál túlzott optimizmussal szólt arról, hogy ez az ország kegyetlen pénzváltók országa nem marad. Tudjuk, a lehetetlent kell megcéloznunk, hogy a

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

lehetőseget elérjük. És a felesleges búslakodás ellen ugyanazt megnézzük a közelebbi és távolabbi szomszédságban is. Messze nem csupán nálunk grasszálnak lézengő ritterek, nemcsak nálunk ténykednek busás haszonnal, pártállásra tekintet nélkül a kegyetlen pénzváltók. De itt legalább nem gyilkolnak. Kellemetlen nézni ezt a sok ateista papot, de az Úr másutt sem azért adott nekik stallumot, hogy dúskáljanak. Hanem azért, hogy híveiket arra a mérhetetlen szenvedésözönre tegyék érzékennyé, amelyet a világkapitalizmus uralma garantál a tehetősöknek.

Tegyük a dolgunkat. Tesszük.

Jeszenszky Géza :Mit tanítsunk Trianonról? – nemcsak az iskolában

A szerzőről: Történész, egyetemi tanár, politikus, diplomata, volt külügyminiszter.

Fontosabb munkái a témában: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben.* Osiris Kiadó, Budapest, 2016; *Az elvesztett presztízs. Magyarország megítélésének a megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918).* Magyar Szemle Alapítvány/Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1994/2020; *Elkerülhető volt-e a Magyar Királyság végzete?* In: GYURGYÁK János (szerk): *Trianon 100. Emlékező Magyarország 1-2.* Osiris Kiadó, Budapest, 2020. I. köt. 484-492.

A századik évforduló kapcsán ma minden magyar többet tud erről a szomorú eseményről, mint korábban, sőt még külföldön is több újságcikk rámutatott annak a máig ható következményeire. Az alábbiakban összefoglalom, hogy szerintem mit kellene tudnia Trianonról a felnövő új nemzedékeknek, hogyan lehet gyógyítani azokat a sebeket, amelyeket olyan sokan még ma is éreznek a történelmi ország feldarabolása nyomán.

Kiinduló pont legyen annak ismerete, hogy a *Kárpátok övezte medence, a Rex Hungariae egy természetes földrajzi és gazdasági egység volt*, ezért is tudott fennállni ezer éven át, kiheverve még a tatárjárást és az ország három részre osztását is. Területén a magyarok mellett mindvégig éltek más nyelvű népek, egy részük hívásra érkezett telepes volt. Az Oszmán-török Birodalommal vívott háborúk következtében került kisebbségbe a magyar etnikum. A modern nemzeti tudat kialakulása nyomán reménytelen volt sokmillió, a föld műveléséből élő nem-magyar asszimilálása, a szláv és román kisebbség körében pedig erősödött a törekvés egyesülni a határon túli rokon nemzetekkel. Ugyanakkor az ipar és az urbanizáció kedvezett a magyar nyelv és tudat terjedésének, a peremterületek lakossága pedig etnikailag kevert volt, ezért nem tekinthető „törvényszerű”-nek, elkerülhetetlennek a felbomlás, különösen nem a Trianonban meghúzott határokkal.

Előrelátás és nagyvonalúság esetén 1867 után a nemzetiségi kérdés Kossuthnak az emigrációban kialakított elképzelései, itthoni híve, Mocsáry Lajos, a nemzeti kisebbségek képviselőinek 1868-as, Jászi Oszkárnak, valamint Tisza Istvánnak 1914 előtti javaslatai alapján hosszabb távra is rendezhető lett volna. Jászi a nyelvi jogokban látta a megoldást, programja ma is érvényes: jó iskola, jó közigazgatás és jó bíraskodás kell a népnek – a saját nyelvén. Tisza a dualista szerkezethez és az egységes magyar politikai nemzet fikciójához ugyan mereven ragaszkodott, de több kísérletet tett, hogy megegyezzen a számban és politikai erőben is legnagyobb román nemzetiséggel, bevonva őket a helyi közigazgatásba, és támogatva országgyűlési képviselőjük jelentős megerősödését. A Függetlenségi Párt nagy része és a velük rokonszenvező lapok viszont a magyarság elárulásának nevezték a miniszterelnök békülékeny gesztusait és tárgyalásait. Mai szemmel belátható, hogy decentralizálással, területi és a személyi elvű autonómiák megvalósításával és persze a

Történések Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

világháború elkerülésével az ország egysége hosszabb időre is fennmaradhatott volna. Ha évek vagy évtizedek múlva egyes nemzetiségek lakta vidékek mégis leváltak volna, a magyar etnikum egésze – a Székelyföldet is beleértve – az ország része maradt volna. Egy demokratikus, az Osztrák-Magyar Monarchiával szomszédos államokat is tömörítő közép-európai föderáció létrejötte is az elvi lehetőségek közé tartozott, számos külföldi megfigyelő ezt javasolta, még a világháború alatt is.

A magyar közhangulat és a *politikai elit többsége* reális helyzetismeret helyett illúziókban ringatta magát, azt hitte, hogy megengedheti magának a szembenállást a Habsburg-dinasztiával, Ausztria német és cseh lakosságával, a magyarországi nemzetiségekkel és azok határon túli rokonaival. Végül *könnyelműen és lelkesen masírozott be egy olyan háborúba, amelyben az erőviszonyok – és így az esélyek – kedvezőtlenek voltak.*

A világháború hatalmas anyagi és emberveszteségei mindkét oldalt a totális győzelem elérésére sarkallták. A már 1914 őszére kialakult holtpontról új szövetségesek bevonása kínálta a kiutat, ehhez az ellenfél területe volt a csalétek. Olaszországot, majd Romániát a Monarchia egyes területeinek odaígéréseivel bírta rá az antant a csatlakozásra. A majd négy és fél évig tartó öldöklés sok hősiesség, rész-győzelmek és a semleges Egyesült Államok oktalan provokálása után a túlerőben lévő ellenfél teljes győzelmével végződött. Ehhez hozzájárult, hogy *a győzelem érdekében az antant-hatalmak az Osztrák-Magyar Monarchia szláv, román és olasz alattvalóinak saját államot, vagy nemzetállamukhoz csatlakozást kínáltak – nagyvonalúan meghúzott határokkal.* A központi hatalmak kimerülése és összeomlása szabad utat engedett a magyarokkal szomszédos népek területszerző mohóságának, akik mai területüknél jóval többet igényeltek (célszerű ismertetni ezeket), végül ambícióiknak csak a győztes nagyhatalmak szabtak gátat.

Forrás: HORNYÁK Árpád – NAGY Béla, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
<https://tti.btk.mta.hu/terkepek/1919-a-szomszed-orszagok-teruleti-kovetelese> (Letöltés: 2020. okt. 11.)

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

Világossá kell tenni, hogy 1918 és 1919 fordulóján a frontról kimerülten, éhesen és rongyosan hazaérkező magyar katonák nem voltak hajlandóak tovább harcolni, míg a szomszédokat fűtötte a nemzeti álmok kielégítésének a lehetősége. A Károlyi Mihály vezette kormány abban bízott, hogy Wilson amerikai elnök igazságos békét hoz Európának, autonómiát ígért a nem-magyar nemzetiségeknek, de azok – érthetően – a függetlenséget és a győzteshez tartozást választották. A győztes nagyhatalmak által katonailag is támogatott nacionalizmusukkal szemben a Magyarországi Tanácsköztársaság (a Kommün) internacionalizmusa nem tudott versenyre kelni. A történelmi Magyarország sorsa valójában nem 1918–19-ben, hanem 1914-ben, a háborús döntéssel dőlt el.

Elmaraszthatók-e azért a győztesek, hogy maximálisan kiaknázták győzelmüket? Igen, de naivitas volt azt várni, hogy a felkorbácsolt nacionalizmusok méltányos, igazságos békét kínálnak a veszteseknek. A francia politika azzal remélte meggátolni Németország újbóli megerősödését és egy revans háborút, hogy minél nagyobb és erősebb szövetségeseket teremtsen riválisa hátában, ezért kapott Csehszlovákia, Románia és az új délszláv állam jelentős mértékben magyarok által lakott területeket is. Ezeket stratégiai, gazdasági és közlekedési szempontok alapján ítélték nekik már 1919 tavaszán a párizsi békekonferencia szakértői és hagyták jóvá májusban a nagyhatalmak vezetői. (Mind az Egyesült Államok, mind Nagy-Britannia javaslata a trianoninál több területet hagyott volna meg Magyarországnak.) A magyar béke delegáció alapos ellenérveit, beleértve a népszavazás kérését, mérlegelés nélkül elutasították. Ezzel a viszály mitológiai istennője, Erisz almáját hajították Közép-Európa népei közé. A magyarok sérelmeit tetézte, hogy az ún. utódállamok a hozzájuk került több mint hárommillió magyar számára nem biztosították a békerendezés keretében szerződésben is vállalt kisebbségi jogokat.

A minden elfogulatlan szemlélő által is igazságtalannak ítélt határok megváltoztatása volt a két háború közti Magyarország külpolitikájának a fő célja, és ez érthető. Noha irreális volt a „mindent vissza” követelése, de az etnikai határokat megközelítő területváltozások gondolata az 1930-as évek Európájában teret nyert. Viszont végzetes következményekkel járt, hogy 1938 és 1941 között a náci Németország és a fasiszta Olaszország juttatott vissza túlnyomó többségben magyarok által lakott területeket Magyarországnak. A magyarság hatalmas árat fizetett a kérészeletű sikerért: zsidó származású honfitársaink elhurcolása és félmillió meggyilkolása, másik félmillió magyar elpusztulása a fronton, a bombázásokban, a hadifogságban, a szovjet rabszolgatáborokban, végül egy újabb, még súlyosabb Trianon következett.

A rendszerváltozás aktív résztvevőjeként, az Antall-kormány külügyminisztereként, azóta pedig írásaimmal, megszólalásaimmal kiemelt célom volt és maradt a Trianon által okozott nemzeti tragédia, a trauma orvoslása – nemzetközi segítséggel. Kiindulásnak tudomásul kellett vennünk, hogy az elcsatolt területeken az etnikai viszonyok száz év alatt, elsősorban 1945 óta, radikálisan megváltoztak. Ma már alig több mint kétmillió a határainkon túl élő magyarok száma, és a lakosságon belüli arányuk lecsökkent. Mesterséges módon, a betelepítés és az iparosítás következtében azokban a városokban, ahol egykor hatalmas magyar többség volt – Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Arad, Rozsnyó, Kassa, vagy relatív magyar többség, mint Pozsony, Újvidék –, ma radikálisan lecsökkent, maximum egyharmad a magyarok aránya. Ha tehát ma tartanának népszavazást e területek hovatartozásáról, gyakorlatilag nem változna a határ. Értelmetlen lenne azonban, hogy pusztán keseregjünk, vagy haragosan tüntessünk a száz évvel ezelőtti döntéshozók ellen.

Ha a határváltozás alapja és lehetősége hiányzik, van-e más lehetőség a magyar kisebbségek jogainak és jövőjének a biztosítására? Egyedül az európai integráció nyújt erre

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

esélyt. Az Európai Unió és annak schengeni egyezménye gyakorlatilag eltörölte a határokat. Ha valamennyi szomszédunk is ennek részese lesz, a Kárpát-medence és környéke egységes gazdasági teret fog alkotni, az emberek és az áruk akadálymentes mozgásával, előbb-utóbb közös pénzzel. Az EU ugyan nem rendelheti el, hogy mindenki tisztességesen bánjon a magyar kisebbségekkel, de efelé halad. A határ menti területek, a nagyvárosok és a trianoni határral elválasztott gazdasági zónájuk egyesül, a közlekedési kapcsolatok újjáélednek. Az alkotmányosság őre, *az Európa Tanács olyan konvenciókat és határozatokat fogadott el, melyek nagymértékben előmozdítanak a magyar nyelvű kisebbség jogait – ha az aláíró államok, így összes szomszédunk – be is tartanák ezeket.* Ha barátokat találunk, akik mellénk állnak, eljuthatunk odáig, hogy ezeket az emberi jogi, kisebbségjogi dokumentumokat be kell tartani. Jó volna például, ha az EU pénzügyi támogatásainak ez is a feltétele lenne. *Csak a külhatalmak segítsége kínál esélyt arra, hogy a Trianon okozta seb begyógyuljon.* A heg ott fog maradni, de ha a határon túlra került magyarok korlátozások nélkül használhatják nyelvüket, nemzeti szimbólumaikat, beleszólhatnak az életüket szabályozó döntésekbe, akkor az egykori történelmi országban a magyar szó, a magyar kultúra jövője biztosítva lesz.

Illik Péter: A mohácsi csata és a trianoni békediktátum, avagy okmagyarázat a középiskolai oktatásban

A szerzőről: Magyar-történelem-angol szakos középiskolai tanár, a Magyarországi Kutató Intézet Történelmi Kutatóközpontjának tudományos munkatársa.

Fontosabb munkái: *A Mohács-kód – A csatavesztés a magyar köztudatban* (2016); *Széljegyzetek Magyarország történetéhez* (2016); *Különvélemény – A mainstream magyar történelem határán* (2017); *Európa alkonyi fényben. A „poszt-posztmodern” öreg földrész* (2. kiadás, 2018); *A mohácsi csata (1526) másképpen. A nagy temető* (BOTLIK Richárddal közösen, 2018); *A történész céh alkonya – Az elmaradt paradigmaváltás* (2019). (Mind: Unicus Kiadó, Budapest)

Trianon okainak feltárása 2020 nyarán is kurrens téma. A legújabb kutatások szerint a középiskolai tanárok a következő okokkal magyarázzák a trianoni békediktátumot: „Négy „gondolkodási” dimenziót lehet elkülöníteni egymástól abban a tekintetben, hogy milyen okokat említenek meg a történelemtanárok Trianon kapcsán. Az első a trianoni békeszerződés klasszikus magyarázatai (háborús vereség, közép-európai nemzetiségi törekvések, diplomáciai elszigeteltség), a második a korszak magyar baloldali politikai fordulata (az őszirózsás forradalom győzelme, Károlyi Mihály politikája, Tanácsköztársaság), a harmadik a francia politika magyarellenessége (a francia politikai elit és Clemenceau magyarellenessége), illetve a negyedik a Magyarországgal szembeni nemzetközi ármánykodás (Magyarországgal ellenséges közéleti szereplők, a szabadkőművesek bomlasztó tevékenysége, valamint a nagyhatalmak gazdasági zsarolása a békeszerződés elfogadását illetően). A klasszikus magyarázatot gyakorlatilag minden történelemtanár (99%), míg a trianoni békeszerződés és a korszak baloldali politikája közötti ok-okozati összefüggéseket a pedagógusok 82%-a tanítja az iskolában. Minden második történelemtanár magyarázatai között szerepel a francia politika magyarellenessége (50%), illetve közel ilyen arányban (46%) jellemző Trianon azon megközelítése, miszerint Magyarország a nemzetközi összeesküvés áldozata.”¹⁰

A fent idézett kutatás egyik olvasata, hogy a trianoni diktátum elemzése alapvetően magyar szemszögből történik a középiskolában, ami nyilván rávilágít arra, hogy a középiskolai tanár egyik első, és tudatos döntése kell legyen, hogy a témát szeretné-e a környező államok szempontjából is feldolgozni.

Jelen írás szempontjából azonban fontosabb az, hogy Trianon okai között a mohácsi csata, illetve a problémakör kora újkori gyökerei nem szerepelnek. Azaz vélhetőleg igaz az, hogy a középiskolai történelemórák zömében nem merül fel a mohácsi csata az okmagyarázó tényezők között (legalábbis a fenti felmérés tanúsága szerint). Valamint látszik, hogy tulajdonképpen csupa „bigpicture” jellegű magyarázat szerepel Trianon okairól, mikrotörténelmi nem. Pedig ad absurdum az is szerepelhetne a trianoni diktátum okai között,

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

hogy a döntőbírák éppen fejfájással vagy rossz kedélyállapottal küzdve hozták a döntést. Éppen az angolszász történetírás egyik legismertebb alakjára, A. J. P. Taylorra jellemző, hogy gyakran a legmeglepőbb és legapróbb mikrotörténeti okkal magyaráz globális problémákat, mint például a két világháború kitörése. Ez azért érdekes, mert a trianoni béke kapcsán is vizsgálni lehetne a mikrotörténeti szintet. Például Dr. Krepuska Géza fül-orr-gégész – akinek frissen vásárolt birtoka a trianoni béke értelmében Csehszlovákiához került – az Antant Bizottság egyik tagjának sikeres gyógyítójaként elérte, hogy felülvizsgálat céljával helyszíni szemlélt tartsanak Somoskőújfaluban. Ezután a Népszövetségi Tanács 24. ülészaka visszacsatolta Magyarországhoz Somoskőújfalu és Somoskő községeket és a környékbeli bányákat. Így a történelemtanár második döntése az is lehet, hogy a nagy folyamatok mellett „apróbb” okokkal is magyarázhatja a trianoni döntést.

Mikor merült fel a mohácsi vereség a trianoni diktátum okaként? A történettudományba Szakály Ferenc hozta be az elképzelést 1990-ben, cikkében alapvetően a makrofolyamatokat (népesedés, nemzetiségi helyzet) elemezte: *„Mindezek ellenére bizonyosra vehető, hogy ha nem jön közbe a török hódítás, a nyomasztó számbeli fölényben lévő, a kormányzati, helyhatósági és gazdasági pozíciók java részét is birtokló magyarság asszimiláló hatása – főleg az etnikai határvonalak mentén – előbb-utóbb a más nemzetiségű parasztság zárt tömbjeivel szemben is érvényesül.”*¹¹ Ezen nézetek kerültek be később a tágabb köztudatba Pálffy Géza interjúsorozatának köszönhetően.¹² A politikum szintén a '90-es években hozta be a Mohács-Trianon párhuzamot: *„Milyen furcsa is lenne – és senkinek eszébe nem jutna –, ha a végzetes mohácsi csatát a török nemzeti történelem szempontjából itélné meg bárki is Magyarországon. [...] És ilyen volt a második Mohács is [...] amelynek folyamata 1914-ben indult el, és ezt a trianoni békével zárták le.”*¹³ Természetesen a politikai megnyilvánulások a mostani évfordulón is használták a párhuzamot,¹⁴ illetve az okok láncolatának egyik kreatív továbbvitele Konstantinápoly 1453. évi elfoglalásáig a következő szöveg: *„De miért Konstantinápoly, és miért nem Mohács? Természetesen magyar szempontból Mohács volt a végső elágazási pont, azonban a Kárpát-medence arculatának visszavonhatatlan megváltozása tulajdonképpen csak egyik eleme volt Délkelet-Európa azon átrendeződésének, és szerves fejlődése azon megakadásának, amelyet az oszmán uralom a térség minden országában és régiójában okozott.[...]Már magának az osztrák Habsburg Birodalomnak a megalakulását is az oszmán hódítás tette lehetővé, hiszen a magyar rendek csak a Mohács utáni kétségbeesésükben fogadták el Bécs uralmát, majd a visszahódító háborúk után Magyarország fentebb részletezett gazdasági és demográfiai lepusztulása következtében vált annyira gyengévé, hogy nem tudott változtatni Béccsel szembeni alárendelt helyzetén.”*¹⁵ E szempontokat átgondolva a szaktanár következő döntése, hogy tulajdonképpen meddig szeretné visszavezetni Trianon okait, illetve a következményeket tekintve akarja-e elemezni az 1990 utáni emlékezetpolitikát, hiszen szaktárgya, továbbá a társadalomismeret tantárgy keretein belül ezt megteheti.

A 2005-ben létrejött, és 2017-ben módosult kétszintű történelem írásbeli érettségi alapkövetelménye az okmagyarázat, illetve az okmagyarázó esszék írása. Ez tematikus szinten is érvényesül, hiszen emelt szinten szerepel kifejezetten összehasonlító, illetve korszakokon átívelő komplex esszé, így a magyar demográfia és nemzetiségek áttekintése a mohácsi csatától a trianoni békediktátumig, vagy éppen az oszmán terjeszkedés elemzése 14. századtól a 18. századig (el)várható téma. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a történelemben, mint narratívában az okmagyarázat mindig önkényes, mivel az egy logikai-mentális konstrukció. Nyilván a trianoni diktátumot levezetni a zamai csatából oly mértékig

Történeiszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

lenne önkényes és oktatási szempontból haszontalan, hogy nonszensznek minősül első látásra. Pontosabban rávezet arra, hogy bármennyig vissza lehet menni az okok keresésében – hiszen, ha a római helyett a karthágói birodalom épül ki, akkor a Konstantinápolyt elfoglaló II. Mehmed szultán vélhetőleg sosem vallja magát Róm (Róma) örökösének és indul meg a Kizil Elma nyomában nyugatnak –, csak nem szerencsés, hiszen ugyanezen logika szerint az is igaz, hogy az őszobbanás nélkül sem lett volna lehetőség a mohácsi csatára. Vagyis a szaktanár számára fontos, hogy analógiák, okok és előzmények feltárásakor a kreativitást ötvözze a tantárgy, az órakeret és a kimeneti követelmények adta keretrendszerrel. A mohácsi csatától vagy éppen Konstantinápoly oszmán elfoglalásától órakeretben levezetni a történeti Magyarország szétesését számos haszonnal kecsegtet, mivel lehetőséget ad a magyar népesedési viszonyok és oszmán háborúk áttekintésére. E szempontrendszer bővíthető lenne azzal, hogy például a magyar-francia külpolitikai viszonyt is át lehetne tekinteni a kora újkortól 1920-ig, valamint a Habsburg-magyar döntéshozási mechanizmust is, hiszen a magyar kormányzat nem akarta az első világháborúba való belépést. Egy ilyen elemzés azért is indokolt, mivel a fenti idézet nem helyes, a Habsburg Birodalom sokkal több tényezőnek (például igen szerencsés házasságok) köszönhetette kialakulását, gyökerei minimum a 14. század elejéig nyúlnak vissza.

Az okmagyarázat szorosán összefügg a „Mi lett volna, ha?” kérdésével, amit a magukat történeisznek vallók nagy része elutasít, tudománytalannak minősít. Pedig valójában a kérdés teljesen legitim, hiszen maguk a múltbéli kortársak is folyamatosan mérlegelték azt a kérdés, hogy „Mi lesz, ha ezt vagy azt cselekszem?”. Az ő perspektívájukból a tetteik következményeire, a mienkből visszatekintve az okaira utal ez a kérdés. Azaz, amikor a „Mi lett volna, ha?” kérdést feltesszük, valójában okokat keresünk, és a kortársak mozgásterét vizsgáljuk. Így ez a kérdés különösen középiskolában nemcsak szakmailag, de pedagógiailag is rendkívül jó, mivel izgalmas, lehetőséget ad a diákoknak a fantáziájuk használatára.

Az okság keresése a középiskolai történelemtanításban tehát alapvető követelmény, hiszen a kimeneti szabályozó (érettségi) is elvárja. A hazai magyar nyelvű középiskolai tankönyvek alapvetően deskriptív és nem okmagyarázó szövegeket közölnek, valamint főképpen kronologikusan, és nem tematikusan haladnak. Egy példával élve, szerepel bennük I. István, III. Béla, II. András, IV. Béla és III. András uralma, de nem szerepel olyan tematikus lecke, amely ezen uralkodók munkásságát a központi- és a bárói hatalom vetélkedésének, illetve az állam centralizációjának versusdeintegrálódásának keretében mutatná be. Ugyancsak nem szerepel (tudomásom szerint) korszakokon átívelő demográfiai lecke például a 16. századtól 1920-ig. Így a szaktanár szerepe kiemelten fontos az okmagyarázat, illetve az okmagyarázó esszék tanításában, és ennek a tevékenységnek komoly történetelméleti alapjai, megfontolásai is vannak.¹⁶

Köő Artúr: A Magyar Királyság XX. század eleji oktatáspolitikájának szerepe a Trianonhoz vezető úton

Tudnak-e erről diákjaink, s a történettudomány szempontjából helytálló-e, amit erről nekik tanítunk?

A szerzőről: Történész, történelemtanár, a Magyarságkutató Intézet tudományos segédmunkatársa.

Fontosabb munkái: *Erdélyi adalékok a lex Apponyihoz.* Underground Kiadó, 2014; *Oktatás és nacionalizmus a XIX–XX. század fordulóján a Magyar és a Román Királyságban.* A „Lex Apponyi” (1907:XXVII. tc.) és a Spiru Haret-féle oktatásügyi törvények, *Valóság*, 62. évf., 1. sz., 31-45.; *Az Osztrák-Magyar Monarchia valóban a "népek börtöne" volt? - avagy mit tanítanak a román történelemtankönyvek erről az időszakról?* *Könyv és nevelés*, 17. évf. 3. sz., 98-106.

Az érettségi előtt álló diákok számára a középiskolában tanító történelem szakos tanárok Trianon okait – annak érdekében, hogy a téma érthetőbb legyen – a következőképpen szokták csoportosítani: Trianonnak vannak külső és belső okai. A belső okok közé sorolható a Magyar Királyság nemzetiségi politikája (ezen belül is a nemzetiségi oktatáspolitikája) a századfordulón, melyet a 11. osztályos történelemtankönyv a *18. Nemzetiségi kérdés a dualizmus korában* című leckében tárgyal.¹⁷ A tankönyv e leckében bemutatja a demográfiai és etnikai arányok változását a századfordulón, s képet ad arról – nagyon helyesen –, hogy a közép-európai nemzetek történetírásában mennyire más kép rajzolódik ki a dualizmus időszakának magyar nemzetiségi politikájáról, mint a hazaiban.¹⁸ Olvashat a tanuló az 1868. évi nemzetiségi törvényről, mely Magyarországon abban a korban született, amikor más európai országok (pl. Román Királyság, Orosz Birodalom) a legdrasztikusabb módszerekhez nyúltek nemzetiségeik asszimilálása céljából.¹⁹ Külön részt szenteltek a szerzők annak, hogy az olvasó figyelmét felhívják: a hazai nemzetiségek 75%-a (kb. 6 millió fő) nem beszélte a hivatalos államnyelvet, a magyart, melynek oka abban keresendő, hogy az Eötvös-féle népoktatási törvény ennek tanítását és tanulását nem követelte meg. A magyar nyelv tantárgyi oktatását először 1879-ben – Tisza Kálmán miniszterelnökségének idején – követelték meg valamennyi elemi iskolában, de pontos elvárást erre vonatkozóan csak az 1907. évi népoktatási törvény (Lex Apponyi) fogalmazott meg. A Borhegyi–Paksa–Boronkai-féle tankönyv nem ír a Lex Apponyi következtében végbemenő iskolabezárásokról.²⁰ A 82. oldalon a *Történepszemmel* címet viselő résznél a tanuló ismét fontos információkhoz jut: a magyarságról alkotott kép Nyugat-Európában a nemzetiségi politikusok „aknamunkája” eredményeképpen változott meg a XX. század elejére, melyet – többek között – a sajtót, az újságírókat fel- és kihasználva végeztek.²¹ A történelmi források elemzését fontosnak tartó történelemoktatási szemléletnek megfelelően a tanulók forrásrészletet olvashatnak az 1879. évi XVIII. törvénycikkből és az 1907-es Lex Apponyiból is, melyekhez megválaszolandó kérdések is tartoznak.²²

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

A nemzetiségek és a magyar állam közötti, az oktatáspolitikát érintő kérdések kapcsán kialakult nézeteltérést 1910-ig bezárólag megfelelően tárgyalja a tankönyv, arra sarkallva magát a pedagógust is, hogy a téma kapcsán a legalapvetőbb tényeket megtanítsa diákjainak.²³ A *dualizmus válsága és Tisza István konszolidációs kísérlete* című leckében azonban már nem esik szó arról, miképpen próbált Tisza megegyezni a románok politikai vezetőivel és egyházi előjáróival, ismeretlen marad a növendékek előtt az, hogy a magyar állam felismerve korábbi hibáit, igenis törekedett a közös nevező megtalálására.²⁴ A tárgyalások sikeres kimenetele, a régóta óhajtott román-magyar kiegyezés a Magyar Királyságon belül szinte már csak az erdélyi románság vezetőin múlt. A közös nevező megtalálását az is nehezítette, hogy a román diplomáciai erőfeszítések jóvoltából az Oroszország és Románia közötti feszültség enyhült, így a Román Nemzeti Pártot 1913 tavaszától maga a népszerű román politikus (korábbi és későbbi román miniszterelnök), Brătianu sem sarkallta engedékenyebb magatartásra.²⁵

Tisza kiegyezési szándékát a magyar politikai elit vagy nem akarta, vagy nem tudta megismertetni a nyugattal a sajtón keresztül, mint ahogy nem fektetett túl nagy energiát abba sem, hogy reagáljon a magyarokat elnyomó, zsarnok népként bemutató egyoldalú elemzésekre, cikkekre. Következésképpen az európai társadalom szemében mind Apponyi Albert, mind pedig Tisza István megmaradhatott az elnyomást, a régi világot konzerválni akaró, a nemzetiségi jogokat semmibe vevő magyar politikus mintapéldányának. Nem véletlen, hogy amikor a magyar béke delegáció élére Apponyit jelölték ki idehaza, akkor a francia diplomácia kezdetben provokációként értékelte a volt oktatásért és kultúráért felelős miniszter – aki „rosszul bánt kisebbségeivel” – e feladatra történő kiválasztását, majd ismerte a nyugati társadalom unszimpátiáját a magyar politikus iránt, a béke delegáció végül úgy döntött: „*Hadd jöjjön. Ez a legjobb módja annak, hogy elveszítse népszerűségét Magyarországon.*”²⁶ Arról, hogy Apponyi delegációvezetőnek való jelölése – oktatáspolitikusi „múltja” figyelembe véve – mennyire volt jó döntés, vagy sem, illetve, hogy volt-e ennek jelentősége 1920 januárjában Párizsban, a történelemtankönyvek nem írnak.

Tagadhatatlan, hogy a XX. század eleji magyar nemzetiségi oktatáspolitikának és azon belül az Apponyi-féle 1907. évi oktatásügyi törvények kapcsán kialakult hazai és nemzetközi vitának szerepe volt a Trianonhoz vezető úton, mint ahogy az is, hogy ennek következtében nemzetiségi iskolák bezárására is sor került. Ugyanakkor nem elhanyagolható tény, hogy a dualizmus időszakának Magyar Királysága megközelítőleg sem nyúlt olyan drasztikus asszimilációt eredményező eszközökhöz, mint a szomszédos Román Királyság, vagy éppen a cári Oroszország. Bár az 1868-as Eötvös-féle népoktatási törvény korát megelőző toleranciát tanúsított nemzetiségi kérdésekben, nem követelte meg az államnyelv tanítását és tanulását, aminek szerepe volt abban is, hogy a magasabb végzettséggel bíró nemzetiségiek aránya alacsony volt. Ezt a mulasztást próbálta Apponyi Albert törvényével korrigálni, s ezen szándékában csupán megerősítették a század elején tapasztalt erdélyi román tanítói magatartások, melyek az 1906. évi bukaresti kiállításon kulminálódtak.²⁷ Az 1907. évi oktatásügyi törvénycsomag következtében több nemzetiségi iskola is kénytelen volt kapuját bezárni, az elmérgesedett helyzetet pedig Tisza István tárgyalások útján próbálta a román nemzetiséget képviselő személyekkel rendezni. A tárgyalások a románok megegyezési szándékának hiányában zátonyra futottak, az első világháború kirobbanása pedig lehetetlenné tette az ügy rendezésére tenni kívánt további lépéseket. Az első nagy világháború lezárására összehívott békekonferencián jelentős érvnek számított Magyarország megbüntetéséhez a nemzetiségeket elnyomó, azokat erőszakosan, akár az oktatáson keresztül asszimilálni akaró ország fantomképe, melynek kialakításában nagy szerepe volt a

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

nemzetiségi politikusok külföldi aknamunkájának. A kérdés csupán az, hogy tanítunk-e a Magyar Királyság XX. század eleji oktatáspolitikájának Trianonhoz vezető útban betöltött szerepéről, s amennyiben igen, a friss kutatási eredményeket figyelembe véve egy komplex képet próbálunk-e meg közvetíteni diákjaink felé?²⁸

ABSTRACT

Historians on the Treaty of Trianon

On the 100th anniversary of the Treaty of Trianon we asked historians for their professional opinions and assessments, thus commemorating this sad anniversary in a professional manner and sending a message to our teacher colleagues in the columns of our journal. The materials that arrived, for which we thank everyone who has cooperated, show an interesting and colorful picture. The work of Konrád Salamon sums up and weighs causes in a professionally appropriate manner, Pál Pritz's vivid paper places the events in a context spanning several centuries, Géza Jeszenszky convincingly summarizes what the younger generations need to know. Two young historians examine the event from a particular aspect: Péter Illik with regard to the Battle of Mohács and Artúr Köő from the point of view of education policy at the beginning of the 20th century. Some papers seek a way out of the snare into which we were placed by the Treaty of Trianon and the Paris Peace Treaties which confirmed its finality. What is important is knowing about it, not remaining silent about it as was typical in the so-called period of socialism, rather to try to heal, or at least manage, the wounds caused by the Treaty of Trianon by adopting an intelligent policy concerning ethnic Hungarians and by taking advantage of the opportunities offered by European integration. Let us not forget, but let us look forward!

JEGYZETEK

Salamon Konrád

¹Képviselőházi napló. 1910. XLI. kötet, 824. országos ülés, 1918. október 17-én csütörtökön, 292-293.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1910_41/?pg=300&layout=s (Letöltés: 2020. szept. 21.)

²Magyarország története 8. köt. (1918-tól 1945-ig) Főszerk.: RÁNKI György. Szerk. HAJDU Tibor – TILKOVSKY Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 175.

³ORMOS Mária (1983): *Padovától Trianonig*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 382–383.

Pritz Pál

⁴Jó szerencse, semmi más!

⁵SZEKFÜ Gyula (1913): *A száműzött Rákóczi*. MTA, Budapest, 68.

⁶SZEKFÜ (1913) 337.

⁷KOSÁRY Domokos (1990): *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Magyarok Európában III. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 432. (Kiemelések ezen írás szerzőjétől: P. P.)

⁸ESTERHÁZY Péter (2013): *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat*. Magvető, Budapest, 241.

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Kő Artúr

⁹ Utalunk itt a szerző egyik újabb kötetére, amely a világhálón is elérhető: PRITZ Pál (2016): *A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág*. Újabb tanulmányok. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest:
<https://mek.oszk.hu/16600/16603/16603.pdf> (Letöltés: 2020. okt. 11.) (a szerk.)

Illik Péter

- ¹⁰ Az első világháborút lezáró békeszerződések mai megítélése magyarországi középiskolákban és történelemtanárok között. <https://trianon100.hu/cikk/az-első-vilaghaborut-lezaro-bekeszerzodesek-mai-megitelese-magyarorszag-kozepiskolokban-kutatasi-jelentes-osszefoglaloja>(Letöltés: 2020. júl.15.) Bővebben: Az első világháborút lezáró békeszerződések mai megítélése magyarországi középiskolákban. Történelemtanárok és diákok Trianonról – 100 évvel Trianon után. Kutatási jelentés. Szerk. Ablonczy Balázs, BALI János és RESS Boglárka. Nemzetstratégiai Kutató Intézet, Budapest, 2020.
http://trianon100.hu/attachment/0003/2321_az_első_vilaghaborut_lezaro_bekeszerzodesek_mai_megitelese_magyarorszag-kozepiskolokban_kutatasi_jelentes_nski_2020.pdf (Letöltés: 2020. szept. 21.)
- ¹¹ SZAKÁLY Ferenc (1990): Trianon török kori gyökerei. *História*. 12. évf. 3. sz. 6.
- ¹² PÁLFFY Géza: Trianon 16. századi gyökerei – egy elkerülhetetlen vereség következményei. <http://old.mta.hu/ii-osztaly-hirei/trianon-16-szazadi-gyokerei-egy-elkerulhetetlen-vereseg-kovetkezmenyei-136880/>(Letöltés: 2020. júl.15.)
- ¹³ FÜR Lajos parlamenti beszéde 1990. szeptember 4. In: *Országgyűlési napló – 1990. évi őszi ülésesszak, szeptember 4. kedd, az őszi ülésesszak 2. napja*. 118-120. További példákkal idézi: ILLIK Péter (2015): A Mohács-kód. A csatavesztés a magyar köztudatban. Unicus Műhely, Budapest, 45.
- ¹⁴ Például: HILLER István (2020): Trianon hatása csak a mohácsi veszhez mérhető. <https://mszp.hu/hir/hiller-istvan-trianon-hatasa-csak-a-mohacsi-veszhez-merheto>(Letöltés: 2020. júl.15.)
- ¹⁵ HORVÁTH Csaba Barnabás (2020): Konstantinápoly elesténél kellene kezdenünk a Trianon feletti búslakodást. https://azonnali.hu/cikk/20200603_konstantinapoly-elestenel-kellene-kezdenunk-a-trianon-feletti-buslakodast (Letöltés ideje: 2020. júl.15.) Kiemelés tőlem: I. P.
- ¹⁶ Erről bővebben: ILLIK Péter: *Harc a posztmodernért*. In: ILLIK Péter (2019): *A történelemszínház alkonya*. Unicus Kiadó, Budapest, 32–49.

Kő Artúr

- ¹⁷ BORHEGYI Péter –PAKSA Rudolf – BORONKAI Szabolcs (2015): *Történelem 11*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 80-83. A Száray Miklós által írt 11. osztályos tankönyv *A népesedési és nemzetiségi viszonyok alakulása* címet viselő leckében mutatja be a korszak magyar nemzetiségi politikáját. Lásd: SZÁRAY Miklós (2015): *Történelem 11*. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 96-102.
- ¹⁸ A Daniel Roxin által rendezett *O istoriefurată* (Elhazudott történelem) című dokumentumfilmben RaduTheodoru úgy fogalmaz, hogy ez az időszak az „erdélyi román kultúra genocidiuma, holokausztja” volt. <https://www.youtube.com/watch?v=CZk0jD3jqEw> (Letöltés: 2020. aug. 12.)
Megjegyzendő, hogy bár születtek az elmúlt években hiánypótló tanulmányok a témában. Lásd: TARJÁN Tamás (2014): *Lex Apponyi*. In: *Eszme és történet*, NKE Évkönyv, Budapest, 382-405.; SZARKA László (2007): *Modernizáció és magyarosítás*. In: *Korunk*, 18. évf. 12. sz.
<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00132/szarkal.html>(Letöltés: 2020. aug. 12.) mégis meghatározó maradt a marxista történész, Dolmányos István Századokban megjelent tanulmánya, melyben a következőképpen fogalmazott: „A Lex Apponyi joggal vált az iskolapolitikai eszközökkel folytatott, kudarcra ítélt asszimilációs kísérletek szimbólumává”. DOLMÁNYOS István (1968): A „Lex Apponyi”. *Századok*, 102. évf., 3-4. sz. 533.
- ¹⁹ A román, oktatáson keresztül zajló erőszakos asszimilációs kísérletről lásd bővebben: KŐ Artúr (2019): *Oktatás és nacionalizmus a XIX-XX. század fordulóján a Magyar és a Román Királyságban*. A „Lex Apponyi” (1907:XXVII. tc.) és a Spiru Haret-féle oktatásügyi törvények. *Valóság*, 62. évf. 1. sz. 31-45.
- ²⁰ A Száray-féle tankönyv kitér erre, sőt az erről szóló mondatok ki is vannak emelve: SZÁRAY(2015) 100.
- ²¹ A magyarországi nemzetiségek „ügyét” felkarolóik emblematikus alakja volt BjørnstjerneBjørnson norvég Nobel-díjas író, aki megpróbált több más irodalmi hírességet is rávenni arra, hogy legyen segítségére a Magyar Királyság lejáratásában. Ilyen volt Lev Tolsztoj is, aki – a román híresztelésekkel ellentétben – visszautasította a norvég „felkérését”. *Tribuna* an. XI., nr. 249. 2.; GERENCSÉR Zsigmond (1999): *Tolsztojnál Jasznaja Poljanában*. *DusanMakovicky naplója*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 58. A Száray-féle történelemtankönyv is kitér a korszak erősödő román propagandájára, mely a pozitív magyarságkép lerombolását célozta meg: SZÁRAY(2015) 101.
- ²² Az új generációs tankönyv a Lex Apponyi 17. és 19. §-át teszi forráselemzés tárgyává, Száray Miklós csak a 19. §-t kívánja a tanulókkal vizsgáltatni. BORHEGYI – PAKSA – BORONKAI(2015) 81.; SZÁRAY(2015) 100.
- ²³ Az elemzés tárgyát képező, másik történelemtankönyvre is igaz ez.

Történeszek Trianonról

Salamon Konrád, Pritz Pál, Jeszenszky Géza, Illik Péter, Köő Artúr

²⁴ Erről bővebben lásd: Köő Artúr (2020): Utolsó esély: A Lex Apponyi a Tisza István-féle magyar-román közeledési kísérlet tükrében. *Hitel*, 33. évf. 1. sz. 79-107.

²⁵ ROMSICS Ignác (1999): *Bethlen István*. Osiris Kiadó, Budapest. 81.

²⁶ ÁDÁM Magda – ORMOS Mária (szerk.) (2004): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. kötet, 1919-1920. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hivatkozva: <https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/trianon-100-grof-apponyi-albert-es-trianon> (Letöltés: 2020. aug. 13.)

²⁷ Lásd: Köő Artúr (2019): Az 1906. évi bukaresti kiállítás és a „Lex Apponyi”. Adalék a nemzetkarakter és az állami reprezentáció viszonyának történetéhez. *Hitel*, 32. évf., 6. sz. 94-114. A kiállításra utazó erdélyi kórustagok – többek között miután átkeltek a magyar-román határon – elővették a román nemzeti színű zászlókat és kokárdákat, irredenta dalokat énekeltek és szidták Magyarországot.

²⁸ E komplex kép kialakításában nem lehet gátló tényező az, hogy a tankönyv nem ír a téma kapcsán mindenről, hisz a tankönyv csupán segédeszköz.